

القلم العربی، بیروت، ۱۴۱۸ق؛ الکامل فی
التاریخ: ابن اثیر علی بن محمد الجزری
(م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۳۸۵ق؛ المجدی
فی انساب الطالبیین: علی بن محمد العلوی
(م. ۷۰۹ق.)، به کوشش المهدوی، قم، مکتبه
النجفی، ۱۴۰۹ق؛ مجمع البیان: الطبرسی
(م. ۵۴۸ق.)، بیروت، دار المعرفه، ۱۴۰۶ق؛ مسند
احمد: احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار
صادر؛ المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب،
دمشق، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ معجم البلدان: یاقوت
الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر، ۱۹۹۵م؛
معجم ما استعجم: عبدالله البکری (م. ۴۸۷ق.)، به
کوشش مصطفی السقا، بیروت، عالم الکتاب،
۱۴۰۳ق؛ المغازی: الواقدی (م. ۲۰۷ق.)، به
کوشش مارسدن جونسن، بیروت، اعلمی،
۱۴۰۹ق؛ مقاتل الطالبیین: ابن ابی الفرج
الاصفہانی (م. ۳۵۶ق.)، به کوشش سید احمد
صقر، بیروت، دار المعرفه.

محمد حسن الهی زاده

احجار المرء: جایگاه دیدار رسول

خدا ﷺ با جبرئیل در مدینه، نزدیک قبا

این نام از دو واژه احجار جمع حَجَر
به معنای سنگ و مرء ترکیب یافته است. مرء
جایی از قبا^۱ است. مرء نوعی آفت نخل
به شمار می رود.^۲ نیز مرء جمع مرو^۳ به معنای

۱. النهایه، ج ۴، ص ۳۲۳؛ لسان العرب، ج ۱۵، ص ۲۷۵-۲۷۶، «مرو».

۲. النهایه، ج ۴، ص ۳۲۳؛ لسان العرب، ج ۱۵، ص ۲۷۵-۲۷۶، «مرو»؛ مجمع البحرین، ج ۴، ص ۱۹۴، «مرو».

◀ منابع

اسد الغابه: ابن اثیر علی بن محمد الجزری
(م. ۶۳۰ق.)، بیروت، دار الفکر، ۱۴۰۹ق؛ الاصابه:
ابن حجر العسقلانی (م. ۸۵۲ق.)، به کوشش علی
محمد و دیگران، بیروت، دار الکتب العلمیه،
۱۴۱۵ق؛ امتاع الاسماع: المقریزی (م. ۸۴۵ق.)،
به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار الکتب
العلمیه، ۱۴۲۰ق؛ انساب الاشراف: السیلاذری
(م. ۲۷۹ق.)، به کوشش زکار، بیروت، دار الفکر،
۱۴۱۷ق؛ البدایة و النهایه: ابن کثیر (م. ۷۷۴ق.)،
بیروت، مکتبه المعارف؛ تاریخ ابن خلدون: ابن
خلدون (م. ۸۰۸ق.)، به کوشش خلیل، بیروت،
دار الفکر، ۱۴۰۸ق؛ تاریخ الاسلام و وفیات
المشاهیر: الذهبی (م. ۷۴۸ق.)، به کوشش عمر
عبدالسلام، بیروت، دار الکتب العربی، ۱۴۱۰ق؛
تاریخ طبری (تاریخ الامم و الملوک): الطبری
(م. ۳۱۰ق.)، به کوشش محمد ابوالفضل، بیروت،
دار احیاء التراث العربی؛ تاریخ المدینه المنوره:
ابن شیبۀ النمیری (م. ۲۶۲ق.)، به کوشش
شلتوت، قم، دار الفکر، ۱۴۱۰ق؛ تاریخ الیعقوبی:
احمد بن یعقوب (م. ۲۹۲ق.)، بیروت، دار صادر،
۱۴۱۵ق؛ تجارب الامم: ابن مسکویه (م. ۴۲۱ق.)،
به کوشش امامی، تهران، سروش، ۱۳۷۹ش؛
تفسیر ثعلبی (الکشف و البیان): الثعلبی
(م. ۴۲۷ق.)، به کوشش ابن عاشور، بیروت، دار
احیاء التراث العربی، ۱۴۲۲ق؛ دلائل النبوه:
البیهقی (م. ۴۵۸ق.)، به کوشش عبدالمعطی،
بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۰۵ق؛ سبل الهدی:
محمد بن یوسف الصالحی (م. ۹۴۲ق.)، به
کوشش عادل احمد و علی محمد، بیروت، دار
الکتب العلمیه، ۱۴۱۴ق؛ الطبقات الکبری: ابن
سعد (م. ۲۳۰ق.)، به کوشش محمد عبدالقادر،
بیروت، دار الکتب العلمیه، ۱۴۱۸ق؛ الفخری: ابن
الطقطقی (م. ۷۰۹ق.)، به کوشش عبدالقادر، دار

روایت مباحث بسیار در علوم قرآنی، به ویژه فنون قرائت، پدید آورده است.^۸ در منابع شیعه این روایت نیامده؛ اما در روایت‌های مشابه، بارها از بطن‌های هفت‌گانه قرآن سخن رفته است. روایت پیش‌گفته را با توجه به قراین مقاله، مانند یادکرد از امت اُمّی، می‌توان بر بطن‌های قرآن حمل کرد.

برخی از مکه‌شناسان، دیدار پیامبر ﷺ با جبرئیل و حدیث پیش‌گفته را در جایی به نام «حصحص» نزدیک ذی طوی^۹ در یک فرسخی کعبه، مدفن برخی از مهاجران در مکه و نزدیک نهر کوچک بنی‌غفار، دانسته‌اند.^{۱۰} اما برخی از صاحب‌نظران بر پایه ادله زیر، این دیدار و محل صدور روایت و احجار المرء را در مدینه می‌دانند: گواهی مدینه‌شناسان نام‌آور همچون سمهودی (م. ۹۱۱ ق.)^{۱۱} بر وقوع این رخداد در مدینه؛ وجود ابی‌بن کعب مدنی در سند این حدیث که از اهالی مدینه و در شمار مسلمانان پس از هجرت بوده است^{۱۲}؛ اسلام پیش از هجرت در میان قبایل مختلف رواج نداشته تا اختلاف لهجه‌ها سبب اختلاف قرائت‌ها شود و حرف‌های هفت‌گانه به معنای

سنگ سفید اشتعال‌پذیر^۱ است. مردم مدینه در منطقه احجار المرء قلعه‌های سنگی بلند ساخته بودند که «أطم» نام داشت.^۲ بنی‌عمرو بن عوف بن مالک اوسی صاحب یکی از این بناها به نام «شُنیف» بودند که نزدیک احجار المرء قرار داشت.^۳ احجار المرء در منابع تاریخی، جغرافیایی و حدیثی نام دو مکان است: مکانی نزدیک مسجد قبا کنار نهر بنی‌غفار در مدینه منوره^۴ و نیز جایی در مکه که محل گفت‌وگو و فخرفروشی قریش بوده است.^۵

در منابع روایی^۶ و تفسیری^۷ اهل سنت، در حدیثی درباره احرف سبعة آمده است: رسول خدا ﷺ هنگام ورود به مدینه، در احجار المرء در دیداری با جبرئیل، بدو فرمود: من بر امتی امی مبعوث شده‌ام که توانایی خواندن ندارد و تا کنون کتابی نخوانده است. جبرئیل پاسخ داد: به راستی که قرآن بر هفت حرف نازل شده است. مسلمانان این روایت را دلیلی بر جواز قرائت‌های هفت‌گانه دانسته‌اند. این

۱. النهایه، ج ۴، ص ۳۲۳؛ لسان العرب، ج ۱۵، ص ۲۷۵-۲۷۶؛ مجمع البحرین، ج ۴، ص ۱۹۴، «مرو».

۲. لسان العرب، ج ۱۲، ص ۱۹، «أطم».

۳. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۴؛ المعالم الاثیره، ص ۱۵۴.

۴. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۴؛ ج ۴، ص ۱۰.

۵. اخبار مکه، ج ۲، ص ۲۱۳؛ معجم ما استعجم، ج ۱، ص ۱۱۷.

۶. مسند ابی داود، ص ۷۳؛ مسند احمد، ج ۵، ص ۳۸۵، ۴۰۰-۴۰۱، ۴۰۵؛ النهایه، ج ۴، ص ۳۲۲.

۷. جامع البیان، ج ۱، ص ۱۳.

۸. مسند احمد، ج ۵، ص ۱۳۲؛ الاحرف السبعة للقرآن، ج ۱، ص ۱۱؛ البیان، ص ۱۷۵.

۹. معجم البلدان، ج ۲، ص ۲۶۳.

۱۰. اخبار مکه، ج ۲، ص ۲۱۳؛ معجم ما استعجم، ج ۱، ص ۱۱۷.

۱۱. وفاء الوفاء، ج ۱، ص ۱۵۴؛ ج ۴، ص ۱۰.

۱۲. الاستیعاب، ج ۱، ص ۶۵.

۱۳۶۷ش؛ **وفاء الوفاء: السمهودی** (م. ۹۱۱ق.)،
به کوشش محمد عبدالحمید، بیروت، دار
الکتب العلمیه، ۲۰۰۶م.

حامد قرائتی، محمد الله اکبری

احد، غزوه: دومین نبرد مهم میان مسلمانان و مشرکان

أحد دومین نبرد مهم میان مسلمانان و
مشرکان مکه است که نزدیک شهر مدینه و
کنار کوه احد رخ داد و از همین رو به نبرد
احد معروف شد. زمان این رخداد را هفتم^۲ یا
نیمه^۳ شوال سال سوم ق. دانسته‌اند.

◀ **مقدمات نبرد:** شکست مشرکان در
نبرد بدر زمینه‌ساز نبرد احد گشت.^۴ در پی این
شکست، سران قریش تصمیم گرفتند سود
تجارتی را که سبب بروز نبرد بدر شده بود،
برای آماده‌سازی سپاهی نیرومند با هدف
انتقام‌گیری به کار گیرند.^۵ مسئولیت
آماده‌سازی این سپاه را ابوسفیان بر عهده
گرفت. **بُرْخَى نَزُول آيَةِ ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا**

۲. المغازی، ج ۱، ص ۱۹۹؛ الطبقات، ج ۲، ص ۲۸.

۳. تاریخ خلیفه، ص ۲۷؛ تاریخ طبری، ج ۲، ص ۵۳۴.

۴. تاریخ یعقوبی، ج ۲، ص ۴۷.

۵. المغازی، ج ۱، ص ۱۹۹؛ الطبقات، ج ۲، ص ۲۸.

۶. المغازی، ج ۱، ص ۲۰۰.

قرائت با لهجه‌های مختلف معنا یابد؛ بلکه
اسلام پس از هجرت در میان قبایل مختلف
رواج یافته و زمینه اختلاف قرائت‌ها پدید
آمده است.^۱

◀ منابع

الاحرف السبعة للقرآن: عثمان بن سعید ابوعمر
الدانی (م. ۴۴۴ق.)، به کوشش عبدالمهیمن،
مکه، مکتبه المناره، ۱۴۰۸ق؛ اخبار مکه:
الازرقی (م. ۲۴۸ق.)، به کوشش رشدی الصالح،
مکه، مکتبه الثقافه، ۱۴۱۵ق؛ الاستیعاب: ابن
عبدالبر (م. ۴۶۳ق.)، به کوشش البجاوی،
بیروت، دار الجیل، ۱۴۱۲ق؛ **البيان فی تفسیر
القرآن: الخوئی** (م. ۱۴۱۳ق.)، انوار الهدی،
۱۴۰۱ق؛ **جامع البيان: الطبری** (م. ۳۱۰ق.)، به
کوشش صدقی جمیل، بیروت، دار الفکر،
۱۴۱۵ق؛ **لسان العرب: ابن منظور** (م. ۷۱۱ق.)،
قم، ادب الحوزه، ۱۴۰۵ق؛ **مجمع البحرين:**
الطریحی (م. ۱۰۸۵ق.)، به کوشش الحسینی،
تهران، فرهنگ اسلامی، ۱۴۰۸ق؛ **مسند
ابی داود الطیالسی: سلیمان بن داود**
(م. ۲۰۳ق.)، بیروت، دار الحدیث؛ **مسند احمد:**
احمد بن حنبل (م. ۲۴۱ق.)، بیروت، دار صادر؛
المعالم الاثیره: محمد محمد حسن شراب،
بیروت، دار القلم، ۱۴۱۱ق؛ **معجم البلدان:**
یاقوت الحموی (م. ۶۲۶ق.)، بیروت، دار صادر،
۱۹۹۵م؛ **معجم ما استعجم: عبدالله البکری**
(م. ۴۸۷ق.)، به کوشش مصطفی السقاء، بیروت،
عالم الکتاب، ۱۴۰۳ق؛ **النهايه: ابن اثیر مبارک
بن محمد الجزری** (م. ۶۰۶ق.)، به کوشش
محمود محمد و طاهر احمد، قم، اسماعیلیان،

۱. المعالم الاثیره، ص ۲۹.